

ПОЛІТИЧНЕ ПІДПОРЯДКУВАННЯ І ПРАВА ЛІВОНІЇ У 1561 Р.: ДОКУМЕНТАЛЬНИЙ ВИМІР

Артем Петрик

THE POLITICAL SUBORDINATION AND RIGHTS OF LIVONIA IN 1561: A DOCUMENTARY PERSPECTIVE

Artem Petryk

This article pays particular attention to the historical context of the conclusion of the Union of Vilnius and the dissolution of the Livonian Order (the Livonian Branch of the Teutonic Order) as a political entity. It explores the mechanisms through which Livonian lands came under the rule of the King of Poland and Grand Duke of Lithuania, Sigismund Augustus, initially under the protectorate of the Grand Duchy of Lithuania, and later – under the dual authority of the Polish-Lithuanian Commonwealth. The study also focuses on the legal status of the newly established Duchy of Courland and Semigallia. For the first time in Ukrainian historiography, the text of the privileges granted by Sigismund Augustus to the Livonians is analyzed as a comprehensive source for the study of political and legal relations in the Baltic region of the 16th century. The article examines the influence of the social and confessional policy of the Polish–Lithuanian monarch on the content of the document, particularly the guarantees for the Protestant Livonian nobility, the protection of property rights, judicial autonomy, and equal status with the Polish nobility. The article presents a Ukrainian-language translation of the 1561 legal act, known as the «Privileges granted to the nobility by His Sacred Majesty King Sigismund Augustus upon the subjugation of all Livonia», based on documentary material published in the third volume of the «Baltic Collection» (Riga, 1880). Additionally, the work provides a brief overview of the figure of Hryhorii Yanchevetskyi, a classical philologist of Ukrainian origin who translated the «Privileges» from Latin into Russian in the 19th century. This publication is intended for a broad audience of specialists in the history of Central and Eastern Europe, the Baltic region, source studies, and legal history.

Keywords: Livonia, Livonian War, Kingdom of Poland, Grand Duchy of Lithuania, Duchy of Courland and Semigallia, Privileges.

Наприкінці XII ст. балтійські землі стали об'єктом хрестоносної експансії. Головною рушійною силою «північних хрестових походів» виступили військово-релігійні організації західноєвропейського, головним чином німецького, рицарства. У результаті тривалих і багатоетапних бойових дій були підкорені терени сучасних Естонії та Латвії, заселені балтійсько-фінськими та балтськими племенами. Така ж доля чекала на пруські землі. Єдиними серед балтів, кому вдалося уникнути підкорення, були литовці. Під впливом фактору зовнішньої загрози литовські племена консолідувалися і зуміли утворити власну державу, яка у перспективі стала одним з найпотужніших геополітичних гравців Центрально-Східної Європи у добу пізнього середньовіччя та раннього нового часу. У подальшому, об'єднавшись у військово-політичний альянс з Польським королівством, Велике князівство Литовське (ВКЛ) поклало край віковій загрозі натиску з боку німецьких Орденів.

Водночас, на завойованих і утриманих хрестоносцями землях утворилися численні теократичні та світські феодальні державно-політичні формування. У 1435 р. вони об'єдналися у так звану Лівонську конфедерацію (від латинської назви захопленого регіону Livonia – означеного так за назвою лівів – одного з підкорених місцевих племен), до якої увійшли Лівонський орден (Братство воїнів Христа у Лівонії – автономна структура – ландмейстерство Тевтонського ордену), архієпископство Ризьке, єпископства Дерптське, Єлгавське, деякі вільні міста. Дане утворення не являло собою централізованої держави, радше об'єднання рівноправних суб'єк-

тів. Метою альянсу було ведення спільної оборони проти зовнішніх ворогів та внутрішніх повстань, а також вирішення численних суперечок між самими суб'єктами конфедерації.

Лівонія та її виключно важливе балтійське узбережжя перебували у фокусі інтересів сильних держав регіону. Починаючи з 1558 р., лівонські землі стали об'єктом прямої агресії з боку Московського царства (що стало першим етапом регіонального конфлікту відомого як Лівонська війна). Не маючи змоги на рівних протистояти арміям царя Івана IV, втрачаючи території та залишки економічної міці, лівонці шукали зовнішньої підтримки. Ці потуги увінчалися консенсусом з двором Сигізмунда Августа, короля Польщі та великого князя Литви. 28 листопада 1561 р. у столиці ВКЛ Вільно (Вільнюсі) було укладено так звану Віленську унію. Нормативно вона базувалася на двох прямо пов'язаних між собою документах – «Умовах підпорядкування...» (скорочення назви документу наше) (укладений між польсько-литовським монархом та останнім магістром Лівонського ордену (Тевтонського ордену в Лівонії) Готгардом Кеттлером) та «Привілеях...» (скорочення назви документу наше) (що були дані Сигізмундом Августом лівонській німецькій аристократії).

Неокупована частина територій Лівонії перейшла під владу Великого князівства Литовського (польські еліти на тому етапі дистанціювалися від проблеми). Ці землі формально підпорядковувалися великому князю і королю Сигізмунду Августу, однак точний характер і глибина цієї залежності мали бути встановлені пізніше (Хайде 2014, с. 116).

На півдні Лівонії було створено васальне формування – Герцогство Курляндії і Семигалії. Його було організовано за зразком Пруського герцогства, а на чолі постав колишній очільник Лівонського Ордену Готгард Кеттлер, який зрікся духовного сану, перейшов у лютеранство та отримав герцогський титул з рук Сигізмунда Августа. Монарх визнав Кеттлера своїм підлеглим, гарантував йому захист і забезпечив спадковість влади в герцогстві за його нащадками по чоловічій лінії.

Території північніше Даугави, включно з Ригою, Сигізмунд Август «залишив для себе». Проте їхнє управління було доручено тому ж Готгарду Кеттлеру, який діяв тут як королівський представник. Цей крок король і великий князь пояснював «багатьма трудами і небезпеками» – власним внеском у порятунок Лівонії від московської навали, витраченими ресурсами та особистою участю в обороні регіону (Условія подчиненія... 1880, с. 410–418).

Проблематика підпорядкування лівонських земель польсько-литовській монархії, а також подальшого періоду панування Речі Посполитої на цих землях, цікавила немало дослідників. Під різними кутами проблему розглядали такі науковці як С. Раух, Е. Кунтце, К. Тишковський, Р. Віттрам, Х. Віснер, Е. Дунсдорф, А. Шпекке, Е. Тарвел, К. Шмідт, Г. Штраубе, Ю. Хайде та ін.

В українській же балтистиці та литuanістиці питання досі не можна назвати вельми популярним і комплексно висвітленим.

У цій статті ми ставимо за мету відобразити другу нормативну складову Віленської унії 1561 р., а саме привілей лівонському рицарству, з особливим акцентом на передачу змісту документу. Структурним елементом нашої роботи є і повний текст «Привілеїв», розміщений у другій частині статті. То ж, до наших цільових пріоритетів належить ознайомлення української наукової аудиторії з важливими актами з історії країн Балтії. Це дозволить закрити ще одну лауну вітчизняної історичної балтистики. Власне, публікація цього джерела українською робиться вперше, що також являється сегментом новизни нашого дослідження.

I

Німецька аристократія Лівонії отримала від польського короля і великого князя литовського низку правових гарантій, оформлених у вигляді єдиного документа, що містив 27 статей. Серед найважливіших положень були такі: забезпечення захисту протестантського (аугсбурзького) віросповідання як офіційної релігії місцевої шляхти (Арт. I); закріплено право Лівонії карбувати власну монету, тотожну за вагою та номіналом польській і литовській, з визнанням її в обігу на території Польщі та Литви (Арт. XXVII); задекларовано зобов'язання держави щодо допомоги постраждалим унаслідок війни – вдовам, сиротам і нужденним (Арт. III); підтверджено дію традиційного німецького права та установ, з можливістю подальшої кодифікації права на місцевому рівні (Арт. IV); управлінські і судові посади в Лівонії залишалися виключно за місцевим (німецьким) рицарством (Арт. V–VI); польсько-литовський монарх зобов'язувався поновити всі втрачені у війні грамоти та акти, що підтверджували шляхетські привілеї (Арт. VIII); місцевій аристократії надавався доступ до тих же прав і почестей, якими користувалася знать

Королівства Польського (Арт. IX); протекторату надавалася гарантія захисту від зовнішніх загроз (Арт. XII); закріплювалася недоторканість землеволодіння, стабільність і цілісність маєтків, а також регламентовано землекористування (Арт. XIII). Крім того, було підтверджено економічні права німецького рицарства, зокрема, на вільне користування природними ресурсами: лісами, дичиною, право на видобуток дьогтю, деревного вугілля та правом пивоваріння (Арт. XXI). Поміщики отримали значні повноваження у здійсненні як цивільного, так і кримінального судочинства щодо селян (Арт. XXVI). У документі був присутній і специфічний «репутаційний» артикль. «Привілеї» гарантували збереження «честі і стану» лівонського рицарства в очах імператора Священної Римської імперії німецької нації та її курфюрстів, князів та станів (Арт. XI), що можна трактувати як підтвердження виключно німецької природи, характеру устрою і традиції державно-політичних утворень Лівонії (збереження її статусу у загально-імперському, загально-німецькому просторі) (Привілеї, дання дворянству священнимъ королемъ Сигизмундомъ Августомъ ... 1880, с. 420–428).

II

Оригінальний текст документу був укладений латинською мовою. У подальшому відомі численні його переклади. У 1880 р. у Ризі вийшов третій том історичного «Прибалтійського збірника» (оригінальна назва російською: «Сборникъ материаловъ и статей по исторіи Прибалтійскаго края»). Тут, з-поміж іншого, було опубліковано ряд документів дотичних до укладання Віленської унії 1561 р. Ці документи були перекладені з латинського оригіналу російською мовою. Джерелом для перекладача виступила відома праця «Інфлянти в своїх давніх і багатьох аж до нашого часу подіях і революціях...» (скорочення наше) (1750 р.) (оригінальна назва польською, скорочення наше: «Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach...») Яна Августа Гільзена, державного діяча Речі Посполитої та історика XVIII ст. (Hylzen 1750) У його праці були розміщені «Умови підпорядкування...» (Hylzen 1750, s. 112–129) та «Привілеї...» (Hylzen 1750, s. 132–152) латинською мовою.

Вельми цікавою видається постать перекладача «Прибалтійського збірника». Ним є філолог-антикознавець Григорій Андрійович Янчевецький. Представник давнього українського роду, син православного священика з Волині. Випускник київського Університету Святого Володимира. Педагог та функціонер у сфері освіти, який чимало років життя присвятив навчанню дітей у гімназіях в балтійських землях, зокрема, таких міст як Рига та Ревель (Таллінн). Г. Янчевецький спеціалізувався на викладанні древніх мов, а також здобув славу блискучого перекладача з грецької та латинської. Його інтелектуальна спадщина здебільшого включає саме переклади, як класичних авторів, так і нормативних актів. До найбільших творчих здобутків Г. Янчевецького належать переклади творинь Феокрита, Ксенофонта та прозаїчний переклад Гомера. Г. Янчевецький був редактором та активним дописувачем журнальної періодики освітнього спрямування, а також газетної преси Ревеля (Таллінна) (Янчевецький Григорій Андреевич 1904, с. 690).

Слід додати, що нащадки Г. Янчевецького залишили значно більш помітний творчий слід. Від шлюбу з Варварою Янчевецькою (уродженою Магеровською), – також представницею українського благородного дому, народилося двоє синів – Дмитро (відомий мандрівник та журналіст) і Василь. Останній був більш відомий під своїм літературним псевдонімом «Василь Ян». За радянських часів В. Янчевецький увійшов до мистецької еліти, прославився як майстер історичної прози та сценарист, навіть був відзначений Сталінською премією.

Водночас, Григорій Андрійович Янчевецький не є вельми відомою постаттю для українського загалу. Ризикнемо віднести цього інтелектуала до так званих «забутих імен» на батьківщині. Тому, нам хотілося б зробити крок на зустріч духовному поверненню спадщини Г. Янчевецького до України та відзначити внесок цього інтелектуала у становлення балтійських студій.

Нами здійснено переклад українською мовою документу, розміщеного у томі третьому «Прибалтійського збірника». Документ під № II у збірнику є складовим елементом російськомовної публікації «Документи до історії приєднання Лівонії до Польщі» (оригінальна назва російською: «Документы къ исторіи присоединенія Ливоніи къ Польше»). Нами практично без змін залишена стилістика перекладача документів Г. Янчевецького. Допущені мінімальні адаптації у відповідності до вимог українського правопису.

Текст документу розміщений нижче. У тексті, в круглих дужках і з відповідним позначенням ініціалів «А. П.», наведені примітки автора даної статті.

ПРИВІЛЕЇ,

надані шляхті священним королем Сигізмундом Августом при підпорядкуванні всієї Лівонії

Божою милістю ми, Сигізмунд Август, король польський, великий князь литовський, руський, пруський, мазовецький, самогітський, лівонський та інших, пан і спадковий володар. Повідомляємо цією грамотою всіх, кому знати належить і надалі буде належати.

Оскільки лівонська область вражена та спустошена тяжкою і тривалою війною з Москвою та багатьма лихами, і більша її частина перейшла під владу ворогів; оскільки втрати багатьох міст, замків і укріплень, величезним в усі сторони розоренням і спустошенням від вогню і меча, постійними набігами і широкими (військовими, – А. П.) приготуваннями неприятеля, до оволодіння залишками Лівонії, її стани доведені до такої крайності й безвиході, що вони жодним чином не можуть утримати своє становище і захистити себе від рабства та жорстокості ворога власними силами і засобами, то найсвітліший і преосвященний пан Вільгельм, ризький архієпископ, маркграф бранденбурзький, князь Штеттнії, Померанії, Кашубів і Вендів, воєвода Руена (так переклав титул Г. Янчевецький, однак, після звірки нами з текстом оригіналу, припускаємо, що тут перекладачем допущена неточність, у оригіналі мова йшла не про Руен а про Рюґен, у даному випадку перекладач використав титул/посаду «воєвода», хоча, на нашу думку відповідає змісту оригіналу титулування «князь Рюґена» (ориг: «Rugiae princeps»), – А. П.), бургграф Норінберга (Нюрнберга, – А. П.), а також найсвітліший пан Готгард Кеттлер, магістр рицарського тевтонського ордену в Лівонії, всі чини і стани Лівонії та послі від (лівонських, – А. П.) міст, знайшовши всі свої домашні (тут – внутрішні, – А. П.) засоби вичерпаними, і себе залишеними без сторонньої допомоги, поклавши велику надію на нас і на наше підданство, після зрілого (тут – ретельного, – А. П.) обмірковування і після загальної публічної згоди, передали себе і свою область (тут і далі – землі Лівонії, – А. П.) під нашу вірність і володарювання, і на майбутні часи приєдналися та згуртувалися до нашого підданства і панування за образом (тобто зразком, – А. П.) земель Пруссії.

Тому ми, зворушившись (тут – занепокоївшись, – А. П.) небезпекою, лихами, спустошенням і рабством області, з'єднаної з нами союзами і сусідством, і вважаючи нашим обов'язком як християнського правителя не допустити побиття народу і області християнського імені до винищення, спустошення і пограбування варварським та жорстоким ворогом, приймаємо їх під нашу вірність і підданство, і цією вірністю і зобов'язанням вважаємо себе повинним і зобов'язаним дотримуватися у всіх правах, свободах, добробуті і всіх вигодах всіх наших підданих і підвладних.

Проте прибулі до нас, серед інших станів згаданої області Лівонії, для заявлення і визнання нашого підданства, увесь рицарський стан, а саме шляхта – природні жителі, як з цього, так і з того боку (ріки, – А. П.) Двіни, через своїх вірних послів і уповноважених, а саме шляхтичів: докторів права Ремперта Гілзема, Григорія Франке, Фабіана з Борх, Генріха та Іоанна від Медгема, які прибули з достатніми і затвердженими печатками багатьох шляхтичів з усієї області Лівонії наказом свого повноваження, принижено і покірно клопотали перед нами від імені свого і всього лівонського шляхетства, про підтвердження їхніх прав, вольностей, привілеїв і пільг, і при цьому представили у письмі точні розділи або артикули (з переліком бажаних привілеїв, – А. П.), та настійно і ревно благали нас усі їхні пункти, статті і домовленості схвалити, підтвердити та затвердити; котрих розділів або артикулів виклад, слово в слово, за цим слідує і є таким:

I. Перше і передусім, ваша священна і світліша величносте, нашого наймилостивішого пана, нашої свободи захисника і визволителя, на якого покладаємо всю надію і вірність нашої свободи, з належною покорою, іменем нашим та всього лівонського шляхетства, просимо, – щоб релігія залишалася для нас священною і недоторканною, і з нею євангельські й апостольські писання найчистішої церкви, нікейського собору; і в аугсбурзькому сповіданні (основний символ віри лютеранської церкви, проголошений у 1530 р., – А. П.), допоки ми його дотримуємося, аби ніколи ми жодними приписами чи виправленнями або змінами, церковними або світськими, не обтяжувалися і не слухалися (тут – не були примушені до них, – А. П.). Якщо ж щось трапиться поза очікуванням, то ми нехай залишимося при нашій релігії і наших звичних обрядах, відповідно до уставів священного писання, яке наставляє більше підкорятися Богу, ніж людям, від якого, жодним чином, ми відірвати себе не допустимо. Якщо ж почнуть пророкстати єресі, що їхнім творцем є злий дух, то для обговорення і знищення їх нехай запрошуються євангельські та апостольські учені мужі найчистішої церкви аугсбурзького сповідання.

II. За цим, щоб існуючі церкви підтримувалися, зруйновані відновлювалися, а ті, які не забезпечені охоронцями чистого Євангелія – вчителями або проповідниками і їхнім священним

клопотанням щоби забезпечувалися від щедрот священної королівської величності; а якщо десь цензи (церковні прибутки, – А. П.) чи фундації було відібрано або опиняться під заборону, то щоб повернені були або ж відшкодовані рівноцінною вартістю.

III. Бідні нехай не будуть залишені у зневазі, бо турботу про них ми визнаємо такою ж важливою, як і про релігію. Оскільки нам добре відомо, до якої крайності дійшли бідні люди, що стали такими з багатих саме через жахи цієї війни, то ми усепокірно просимо, щоб зруйновані багатієльні та майно, їм заповідане, були відновлені, а там, де їх раніше зовсім не було, – створені та обдаровані королівськими милостями та щедротами як від нашого князя (герцога Курляндії і Семигалії, – А. П.), так і від священної королівської величності. Тоді Христос, який вважатиме це зробленим для Нього, подасть вашій королівській величності ще більше щастя і більшу славу в управлінні царствами (тут – державами, – А. П.) й областями.

Оскільки, до нашої скорботи, багато вдів, уражених цією війною, після вбитих чоловіків і батьків, а також дівчата, що втратили батьків, доведені до такої нужди, що ледве мають з чого жити, то ж, ми ревно просимо: турботу про них, передусім, покласти на притулки для незаміжніх дівчиць, щоб найбільш постраждали і бідні удови й дівчиці, позбавлені чоловіків і батьків, були прийняті до цих притулків і забезпечені необхідною їжею та одягом до того часу, доки не оберуть безшлюбне життя або побажають святого шлюбу. І у цьому слід вбачати не приватну користь для незаміжніх дівчиць чи їхніх наставників, але загальне благо.

Так само нехай буде вчинено і з монастирськими спільнотами, якщо такі будуть передані з рук ворогів вашій королівській величності, заради бідних, немічних старців і сиріт, позбавлених батьків і батьківського майна, де вони можуть прогодуватися, виховуватися і навчатися гуманним наукам із величезною користю для держави. Тоді в згаданих спільнотах проживання буде відновлено древню форму тих колегій, з яких, коли настане потреба, можуть бути отримані славні слуги церкви і держави.

IV. Оскільки ніщо так не розхитує і не стрясає державу, як зміна законів, звичаїв і традицій, то ваша священна королівська величність, з провидінням і воістину богонатхненною порадою, визнали за благо – добре влаштовану державу не тільки зберегти, але й впалу (державу, – А. П.) відновити, пообіцявши через найсвітлішого і вельмишановного воєводу і пана, князя на Олиці й Несвіжі, палатина (тут – воєводу, – А. П.) віленського, нашого наймилостивішого пана Миколая Радзивілла, вельможам, шляхті, містам і станам Лівонії у запропонованій грамоті повноваження і наказу вашої світлішої королівської величності не лише зберегти для нас (традиційне, – А. П.) німецьке управління, а й поступитися нам у особливих німецьких правах («німецьке право» або «германське право» як і «німецьке управління» у Лівонії означало усталений правовий устрій як у містах, так і в маєтках, запозичений від традиційної системи права середньовічних німецькомовних земель, – А. П.), залишити й утвердити їх, що надзвичайно важливо як для збереження наявного, так і для виправлення і відновлення поваленого порядку.

А щоб визначене обласне право, якого будуть дотримуватись усі жителі області, було укладене силою (тобто – за волею, – А. П.) вашої священної королівської величності у відповідності до звичаїв, привілеїв і громадської думки, то ми знову і знову просимо, щоб для цієї справи, на розсуд вашої величності, були призначені знані й вправні в юриспруденції мужі, щоби вони сформулювали і склали таке обласне право і за згодою всіх станів лівонської держави представили його для прочитання, затвердження і оприлюднення вашою священною королівською величністю.

V. Щоб відзнаки, посади й староства надавалися лише місцевим (представникам станів німецького походження, – А. П.), причому добре осілим, за прикладом пруських земель, як це нам було обіцяно іменем королівської величності, і щоб нам письмово повідомлялося, хто, коли і куди призначається.

VI. Хоча ми не можемо заперечувати права апеляції до королівського трибуналу і бачити вищу силу у верховному суді священної королівської величності, і це не є у нашому звичаї, однак ми вважаємо, що заради користі й зручності місцевих жителів ваша священна королівська величність, за загальним бажанням і схваленням вашої королівської величності, може знайти й встановити інший шлях, ближчий до цілі, аби через труднощі доріг і крайню віддаленість місцевостей або через бідність незаможних, судові справи не велися нарізно і щоб це не давало приводу нечесним багатим і іншим недоброчесним людям до утисків. Тому ми вважаємо за благо, щоб у місті Рига, як у метрополії всієї області, ваша священна королівська величність призначили певних суддів або своїх сенаторів, обраних нашим рицарським станом із місцевих (мешканців, – А. П.) і затверджених вашою величністю, аби вони один раз чи двічі на рік, у встановлений час, збиралися в Ризи та розглядали скарги за указом вашої величності; і лише

після вироку сенату вашої величності, у випадках і справах найбільшої важливості, подавалися б апеляції до трибуналу вашої величності, на ім'я вашої величності, як нашого верховного й спадкового пана, і при цьому подавалися б також як з ризької архієпископії, так і з володінь вашої величності й світлішого пана магістра (відтепер герцога курляндського і семигальського, – А. П.), тобто з усієї області. Але щоб присікти безпідставні та порожні скарги, має бути встановлено примусовий штраф проти тих, хто скаржиться без належної підстави, так що ті, хто розпочинає справу без справедливих, законних і достатніх підстав, як такі що вже вчинили проступок, сплачують десяту частину від предмета спору, з чого одна половина надходить до фіску вашої величності, а друга – на користь того, проти кого подано скаргу.

VII. Оскільки істинна королівська слава і веліч полягає в тому, щоб не допустити найдрібнішої образи жодного (підданого, – А. П.), віддати кожному належне, а те що є в когось – помножити багатством своїх (королівських, – А. П.) щедрот, то іменем вашої священної королівської величності усім і кожному, від імені кого ми були послані, було великодушно обіцяно, що грамоти на пожалувані маєтності й ленні володіння, затверджені печатками акти, оренди, звичайні володіння, привілеї, вольності і все, що було набуто й увійшло у власність через тривале користування, все це залишиться непорушним і буде підтверджено; а якщо щось у всіх і кожного може бути збільшене з користування, то і це також буде наново даровано з королівських щедрот. І оскільки за такою королівською ласкою, милістю і благоволінням ми слідуємо з покірним серцем душ наших, то з такою ж ревністю ми будемо готові заслужити це всім нашим добробутом, життям і здоров'ям (тут – вірністю і службою польсько-литовському монарху за надані милості, – А. П.).

Тому ми з належною приниженою покорою просимо, щоб усе вищесказане не лише залишилося за нами, але також, оскільки в Лівонії здавна дуже багато хто користується правом укладати домашні договори щодо майна між власними родичами та іншими фаміліями, щоб цей привілей, із високої ласки, був уступлений (тобто збережений, – А. П.) вашою священною королівською величністю, як блискуча ваша королівська щедрість, і всім іншим, тобто всій шляхті – як тим, хто залишиться під владою пана магістра та інших володарів, так і тим, хто буде безпосередньо у підданстві вашої священної королівської величності: щоб у всіх їхніх феодалних маєтках, якими вони володіють чи будуть володіти – або з особистої ласки, або за контрактом – залишалось право укладати домашні договори щодо майна не лише між родичами та свояками, але й між іншими, сторонніми фаміліями й спільнотами, тобто щоб ми мали вільну й всемірну владу розпоряджатися нашим майном, давати, дарувати, продавати, відчужувати й використовувати його на визнану користь (тобто для певної особистої або суспільної користі, – А. П.), не питаючи згоди ні у вашої величності, ні в когось іншого вищого (тут – вищого у посадовому значенні за конкретний суб'єкт договірних відносин, – А. П.).

VIII. Якщо випадково, під час цих воєнних лих, у когось грамоти чи документи на привілеї, вольності та інші пільги й зобов'язальні записи були загублені чи знищені або зникли, то щоб такі (підтвердні папери, – А. П.) не тільки були замінені на нові священною королівською величністю, щойно безсумнівна спадковість і постійне володіння стануть очевидними, але щоб і ті, хто за допомогою двох або трьох свідків можуть підтвердити, що мали такі записи, не втратили й самих плодів від цих втрачених у воєнній смуті зобов'язань, якщо з протилежного боку (правового спору, – А. П.) не буде подано жодних письмових документів про сплату, облік чи задоволення (за вимогами, – А. П.).

IX. Лівонських шляхтичів і вельмож ваша св. к. в-сть (священна королівська величність, – А. П.) нехай же удостоїть робити учасниками всіх почестей, санів, прав, вольностей і прерогатив, якими досі користуються й насолоджуються барони та знать королівства польського, як духовні, так і світські, за формою і за образом, за якими отримують такі права прусаки (аристократія Пруського герцогства, – А. П.), підвладні в. св. к. в-і (вашій священній королівській величності, – А. П.).

X. Оскільки піддані князівств (герцогств, – А. П.) Естонії, Гаррії, Віронії (Гаррія (Хар'ю) – історична область, нині – у складі повіту (мааконду) Гар'юмаа в Естонській Республіці, Віронія, у сучасній Естонії, входить до повітів Ляене-Вірумаа (Західна Віронія) та Іда-Вірумаа (Східна Віронія), – А. П.) та ризького округу у спадкуванні маєтків за особливим колись благоволінням данських королів досі утримали (своє право), то нехай і нам, як королівська ласка, буде уступлена (тут – дарована, – А. П.) ця так звана «вольність милості», аби ми таким самим чином, від вищої та августійшої щедрості в. св. к. в-і (вашої священної королівській величності, – А. П.), могли утримати (тобто зберегти, – А. П.) плоди такого ж привілею й залишити нашим нащадкам на вічне прославлення імені Августа, тобто щоб мали право спадкування не лише в низхідній

лінії, але й у бічній, обох статей, і при цьому так, щоб чоловіча стать мала перевагу, а жіноча – отримувала частку згідно зі станом (тут – жінки наділялися б посагом у відповідності до наявних матеріальних можливостей, – А. П.); якщо ж чоловічого роду немає, то жіноча стать успадковує все, однак із збереженням у силі права фіску кор. в-ті (тут – на користь скарбниці королівської величності, – А.П.) на безспадкові маєтки (*jus caducum*).

XI. Оскільки ми погодилися на підданство в.св.к.в-і (вашій священній королівській величності, – А. П.), її королівству та в. кн. Лит. (великому князівству Литовському, – А. П.) і володінню через неминучу необхідність у цьому нашому крайньому становищі, коли ми разом із нашим вождем (тут – ландмайстером Тевтонського ордену у Лівонії, – А. П.) були доведені до краю через лють ворога-варвара, покинуті римською імперією (тобто Священною Римською імперією, – А. П.) і вже не могли захистити себе, своє життя, батьків, дружин та дітей, і, Бог свідок, нам довелося б потрапити під владу найжорстокішого ворога раніше, ніж імперія захистила б нас – то нехай св.к.в-ть (священна королівська величність, – А. П.) передбачливо влаштує так, щоб, не дивлячись на це наше підданство нашого пана й нас, його підданих, ми могли б зберегти перед непереможним римським імператором, курфюрстами, князями та станами римської імперії нашу честь і становище: щоб ми не зазнали осуду громадської думки імперії чи іншої ганьби і не зустрілися з втратами, а залишилися б без шкоди.

XII. Щоб ми й надалі на ділі захищеними були в. св. к. в-тю (вашою священною королівською величністю, – А. П.) спільними силами королівства Польщі та всіх володінь, не лише проти московита, а й проти будь-яких ворогів; щоб ми у своїх володіннях негайно нападали на ворога з усією жорстокістю війни, щоб у такий спосіб на землі союзників не накладалися більші й тяжчі втрати ні від ворожої, ні від союзної зброї. Ліпше насититися кров'ю ворогів, ніж годуватися руїнами та загибеллю власною та союзників.

XIII. Щоб ніхто у своїх межах і встановлених кордонах своїх володінь, які визначено точними документами, не був потурбований, а в управлінні (своїми володіннями, – А. П.) захищався б св. к. в-тю (священною королівською величністю, – А. П.). А якщо десь, через давність часу, межі (володінь, – А. П.) пошкоджені або втрачені, то щоб вони були поновлені й відновлені через делегатів або посередників, як того вимагатиме справедливість; а де є розкидані одне від одного шляхетські та селянські польові ділянки, за німецькою назвою *Strevvlande* і *Hahenlande*, то щоб такі були віддані кожному (тут – повернуті, – А. П.) в звичній мірі (тут – повному обсязі, – А. П.), без жодного зменшення чи погіршення, тобто щоб кожна польова ділянка або миза (маєток, – А. П.), гакен, як ми просто називаємо, у відповідності до давньої форми складала б 66 шнурів (мотузок), або як говориться баст, кожен з яких має складати 66 сажнів. А що з порожніх дібров досягнуто рясним потом першого їхнього власника, те лишиться згідно з постановами загального права, якщо колишній власник визнає те за покинуте й інший (власник, – А. П.) оволодіє ним (відповідною ділянкою, – А. П.) у повній мірі, тоді той (тобто перший власник, – А. П.), через законний припис, вкаже, щоб цей (тобто новий власник, – А. П.) тримав у своєму володінні і піклувався б (про відповідну земельну ділянку, – А. П.).

XIV. Щоб лівонським шляхтичам було вільно проходити і проїздити через кор. польське, в. кн. литовське (Королівство Польське і Велике князівство Литовське, – А. П.) й інші володіння кор.в-ті (королівської величності, – А. П.), по кор. шляхам (королівськими дорогами, – А. П.) і всюди, де буде потрібно, без усякої затримки на митницях і накладення будь-яких податків чи поборів, за винятком купців, і при тому як суходолом, так і морем, і всіма ріками – не несучи жодної повинності. І якщо комусь з них (тобто з лівонських шляхтичів, – А. П.) доведеться щось залишити у згаданому королівстві, великому князівстві литовському чи інших володіннях, то щоб (залишене шляхтичем майно, – А. П.) лишалося цілим і недоторканим, і щоб можна було (це майно, – А. П.) викликати чи витребувати без труднощів чи обтяження митами й іншими поборами.

XV. Щоб після завершення цієї війни в Лівонії старі шляхи – казенні й громадські – були приведені до попереднього порядку, а інші, не призначені для загального користування, закриті через численні незручності, які можуть виникнути з того чи іншого боку у прикордонних панів і їхніх підданих.

XVI. Щоб ті, хто був узятий у полон ворогом при захисті спільної вітчизни, змогли, через вашу священну королівську величність, скористатися милістю викупу та правом відновлення своїх прав (*jus postliminii*), щоб ті, кого через лихо рабства (тобто потрапляння до полону, – А. П.) вважали мертвими, оживилися надією повернення свободи.

XVII. Хоча велика частина шляхти через неприятеля частково втратила свої феодальні маєтки, частково розорилася від тривалої війни так, що для утримання дружин і дітей у багатьох

нічого не залишилося, а в інших (лишилося, – А. П.) дуже мало, однак ревна покора вашій священній королівській величності й турбота про власне благополуччя, вольності, сан, життя й здоров'я, які всі для них були врятовані частково милістю вашої священної королівської величності, частково, як вони сподіваються, будуть врятовані та підтримані милістю Господа Бога, – спонукають їх не лише зберігати це з усією гідністю, але й охоче засвідчити це самим життям і здоров'ям. І оскільки у дуже багатьох із нас нічого не залишилось, крім життя, то ми готові в будь-який час покласти його перед вашою священною королівською величністю; решта ж, хоч і змучені п'ятирічними витратами на війну, однак, жертвуємо собою і разом із першими, віддаємо себе на все можливе, і сподіваємося, що якщо ми на військову службу, через вичерпані сили, не зможемо з'явитися з такою кіннотою, як раніше виступали, то ваша священна королівська величність не вважатиме це недбалістю чи зухвалістю, а лише неможливістю. Тому ми бажаємо, щоб кожен служив на військовій службі вашій священній королівській величності згідно з нинішнім станом, а не за тим, що мав раніше, коли все стояло цілим (тобто до початку московського вторгнення у Лівонію, – А. П.); а хто зможе й захоче виставити більше, понад звичну кількість, кінноти чи вояків, на честь і користь вашої священної королівської величності, то таким нехай належить виплата точно так само, як здійснюється розрахунок і виплата для інших мешканців королівства вашої священної королівської величності і вашого князівства литовського, і це нехай дотримується як нині, так і в майбутні воєнні часи, назавжди.

XVIII. Оскільки достойне великого государя слово заявити, що «держава тримається на законах», тому ж і жоден начальник, жоден магістрат, вищий чи нижчий, і ніхто інший не повинен, без розслідування провини, безпідставно виганяти шляхтичів, васалів чи інших (осіб, – А. П.) із маєтків, відсторонювати чи оббирати; а якщо хтось визнає свої права на іншого (тут – має претензії на майно іншого, – А. П.), то мусить доводити їх перед встановленим судом сенаторів вашої священної королівської величності або перед обласним конвентом (тут – законодавчим органом у Лівонії, – А. П.): бо не справедливо, щоб хтось був суддею у власній справі. А оскільки право починається з дії, то щодо дії чи вини кожного має бути ухвалено рішення лише через суддю, безпосередньо через право, закон, права і постанови. Тому, при оголошенні (тобто поданні, – А. П.) скарги, без доказів і вироку (винесеного шляхом, – А. П.) законного судочинства ніхто не повинен втрачати своє майно чи володіння, як раніше втрачали деякі вірні й дійсні громадяни (тут – добродішні громадяни, – А. П.), які підкорялися своїм начальникам і властям. І в такій справі хай буде дозволено скривдженому, через нотаріуса – посередника вини, скаржитися (тут – подавати скаргу, – А. П.) до трибуналу вашої священної королівської величності, з дотриманням користі (тобто відповідної процедури, – А. П.), задля викладу справи вашій священній королівській величності.

XIX. Щоб ніхто, незалежно від звання чи гідності (тобто – у незалежності від станової приналежності, – А. П.), не смів чинити насильство, чинити набіги, здійснювати напади на чужих людей на публічних дорогах, на замки, будинки й володіння. А хто буде спійманий на цьому, хай карається смертною карою за законами. Подібним чином і ті, хто викрадатиме шанованих заміжніх жінок, вдів чи дівниць, або ґвалтуватиме чи піддаватиме їх мукам (тут – катуватиме, – А. П.), замість того щоб виявляти до них пошану й повагу, – також повинен бути покараний смертю.

XX. Оскільки і купці, особливо приїжджі та іноземні, ображаючи (тобто шкодячи інтересам, – А. П.) шляхту і міста, мають звичай таємно й відкрито скуповувати в селах і в маєтках шкіри, зерно, хміль та інші види товарів і вдаватися до шахрайських справ, то надалі нехай бояться вони влади вашої священної королівської величності, і нехай це буде заборонено. А щоб ведення справи зі шкірами звірів великих і малих (тобто торгівля шкурами звірів, – А. П.) належала (лише, – А. П.) панам і знаті, про це нехай подбає ваша священна королівська величність.

XXI. Як здавна для всіх лівонських вельмож, шляхтичів, рицарів і васалів були абсолютно вільні всі лігва та шляхи диких звірів, як і (право, – А. П.) полювання на них у будь-якій стороні, так вони мали й право користування лісами, гаями, пасовищами, луками і загородами – бо з великих і малих лісових звірів добували шкури, за звичною назвою, дичину, Wildvverck, а з гаїв та лісів – деревину усякого роду, що ми називаємо лісом, Waldvverck, у всіх його видах для видобування вугілля або дьогтю, чи для виготовлення дерев'яних виробів. Таке користування має залишатися обмінним та пересувним, яким воно є і досі, що дозволяє один у одного у маєтках мають і вільно утримують вулики бджіл та медоносні дерева. І як це все навіть досі усіма шляхтичами тримається й дотримується через підтверджуючі документи й за давнім звичаєм, так само всі лівонські шляхтичі й вельможі мають право варити пиво й продавати його в своїх корчмах, без будь-яких обтяжень податками й акцизами. Щоб і у подальшому уникнути обме-

жень у цих вольностях через хитрі обхідні підходи, зокрема побори чиновників, то лівонські шляхтичі й вельможі просять вяснити це (тобто врегулювати нормативно питання оподаткування у зазначеній сфері, – А. П.) особливим королівським привілеєм, щоб не склалося уявлення, що жодне попереднє упущення (стосовно неправомірних поборів посадових осіб, – А. П.) вчинило шкоду, але щоб було явно, що ці утиски не приносять користі тепер і не принесуть у майбутні часи чи будь-коли. Загальні побори й інші податки, запроваджені тимчасово, для потреб королівської величності й держави, з загальної згоди станів і всієї шляхти, віднині скасовуються назавжди.

XXII. Щоб селяни, які за згодою поміщика перебували під владою іншого (пана, – А. П.), не захоплювалися ніким, і не затримувалися, але передавалися за вимогою того, кому вони належать, якщо тільки кимось не буде доведено через точні письмові документи і живих свідків, що ними (селянами, – А. П.) поступилися і вони були переведені (тут і далі – передані – А. П.) йому законними панами (цих селян, – А. П.), у такому разі вони залишаються у того, кому ними поступилися і до кого їх перевели, інакше – мають бути повернуті згідно з ухваленим порядком та давнім звичаєм Лівонії.

XXIII. Як і раніше, селяни у шляхтичів зобов'язані були працювати лише для своїх панів, то ми просимо подбати, щоб у зв'язку з нашою свободою їх (селян, – А. П.) не змушували до інших робіт, і щоб дотримувався давній порядок.

XXIV. Щоб межі областей (тут – феодальних володінь, – А. П.) охоронялися пильно, і щоб хижакі та грабіжники не грабували безкарно.

XXV. Щоб спори й тяжби, вирішені чи закінчені мировими угодами, надалі не поновлювалися й не турбували вашу священну королівську величність та іменитих сенаторів, то усі мирові і остаточні рішення, ухвалені та оголошені лівонськими правителями, мають бути затверджені вашою священною королівською величністю.

XXVI. Через те, що в Лівонії часто траплялося, що деякі шляхтичі таємно вбивалися своїми селянами, то, щоб на майбутнє залякати (селян, – А. П.) від здійснення таких злочинів, лівонські шляхтичі просять, як про особливу милість – влади священної королівської величності, щоб передано було їм право суду кримінального та цивільного, яке отримали колись шляхтичі естонського князівства від данських королів, і утримують його донині.

XXVII. Нарешті, так як через нерівність монети Лівонія зазнала різних і при тому невиправних збитків і незручностей, тому ми просимо і з цього приводу встановити щось визначене, тобто, щоб віднині карбувалася монета однакової ваги й вартості з польською та литовською, аби там і тут – у Лівонії ходила монета польська та литовська, а лівонська знову у Польщі і великому князівстві литовському.

Згідно із цим, ми, Сигізмунд Август, король Польщі, великий князь Литви, вищейменований, нашою королівською владою, як законний пан, якому належить також і об'єднана влада над усією цією областю згідно із актом підданства, що нам виявлено (станами Лівонії, – А. П.), означені XXVII артиклів та принижене прохання всього лицарського шляхетського лівонського стану визнаємо прийнятними до схвалення, підтвердження та затвердження в усіх положеннях, пунктах і умовах цих прохань та артикулів, і схвалюємо, підтверджуємо та затверджуємо їх цією нашою грамотою, постановляючи, що віднині і у майбутньому ця грамота повинна утримувати силу необхідної і постійної твердості (тобто силу постійного й твердого права, – А. П.), однак, цим нашим затвердженням нічого не скасовуючи задля користі володарювання світлішого пана магістра у землях його світлості (тобто не обмежуючи у правах правителя герцога Курляндії і Семигалії, – А. П.).

На засвідчення цієї грамоти, складеної на вірність, до неї прикріплено нашу печатку. Дано у Вільні, 6-го дня після свята св. (святої, – А. П.) Катерини, року Господнього 1561-го, 32-го року нашого царювання (Привилегія, дання дворянству священнимъ королемъ Сигизмундомъ Августомъ... 1880, с. 419–428).

Висновки. На знак встановлення унії сторони взаємно склали присяги. На вірність польсько-литовському монарху Сигізмунду Августу та його спадкоємцям урочисто присягнули: колишній магістр Лівонського ордену та віднині герцог Курляндії і Семигалії Готгард Кеттлер (Присяга магістра Ливонії 1880, с. 431); представники лівонських станів (Присяга сословій Ливонії Сигизмунду Августу... 1880, с. 431), а також особисто ризький архієпископ Вільгельм (Присяга рижскаго архієпископа Вільгельма 1880, с. 430). У відповідь на ці акти вірності сам Сигізмунд Август, як король Польщі та великий князь Литви, присягнув на Євангелії захища-

ти територію Лівонії та всі історично закріплені за її мешканцями права, привілеї й вольності (Присяга польського короля... 1880, с. 432) – як світські, так і духовні.

Віленський договір або унія 1561 р. не лише призвела до виникнення світської Курляндсько-Семигальської держави та корінним чином змінила політичні обставини у регіоні. Договір призвів до формування нового порядку денного на театрі Лівонської війни. До бойових дій проти Московії долучилася Литовська держава. Протягом наступного десятиліття активізується шведський фактор. Вирішальним же стає долучення польських сил до протистояння московської експансії. Польсько-литовські сили під командуванням короля і великого князя Стефана Баторія наприкінці 1570-х – поч. 1580-х рр. нанесли поразку московським військам і досягли стратегічного перелому на свою користь. Московія зазнала поразки у Лівонській війні, що і закріпили положення Ям-Зампольської мирної угоди (1582 р.).

Лівонська війна зіграла значну роль як фактор, що призвів до різкої інтенсифікації трансформацій польсько-литовського альянсу – від особистої до реальної унії. Більш ніж на два століття затвердженої нормативними актами ухваленими у Любліні в 1569 р. «Унійний» процес змінив статус Курляндії і Семигалії. 3 липня 1569 р. Сигізмунд Август прийняв герцога курляндського і семигальського, кероване ним державне утворення та нащадків у спільне підданство двоєдиної Речі Посполитої «на вічні часи» як «до єдиного та неподільного тіла» (Інкорпорація князівства Курляндії та Семигалії... 2019, с. 154). Рівнозначність Лівонії для Польщі та Литви, як і необхідність спільної її оборони закріпила сеймова конституція 11 серпня 1569 р. (Konstytucyje Sejmu Koronnego Lubelskiego... 2019, s. 73–74).

Утім, закладені Віленською унією основи устрою краю так і залишилися наріжним каменем. Неможливо недооцінити її вплив на створення таких важливих пам'яток курляндського і загалом балтійського права як «Привілей Готгарда» (1570 р.) та «Формула правління» (1619 р.). Зазначені документи мали конституційний характер і впорядковували різні аспекти державного устрою і суспільних відносин у герцогстві. Саме ж державне утворення, як васал Речі Посполитої, проіснувало до кінця XVIII ст. Його самобутнє існування припинив третій поділ Речі Посполитої (1795 р.). Герцогство було анексоване Російською імперією.

По іншому складалася доля північно-лівонських земель (Лівонського або Задвінського герцогства). Після Гродненської угоди (1566 р.) з ВКЛ та люблінських подій 1569 р., як і говорилось вище, ця частина Лівонії надовго опинилася у твердому рукостисканні лицарських рукавиць Польщі та Литви. Під скіпетром Речі Посполитої Задвінські землі перетворилися на фактичну її провінцію. З кінця XVI ст. тут було впроваджено адміністративний поділ на три воєводства (Венденське, Дерптське, Пярновське). Втім, на регіон невдовзі чекав новий перерозподіл зон політичного контролю. У 1620-х рр. значна частина польсько-литовської Лівонії опиналася під владою Швецького королівства. Територіальні надбання були закріплені договором у Альтмарку (1629 р.). Майже через століття, згідно із результатами Північної війни (1700-1721 рр.), шведська Лівонія потрапила під владу Російської імперії.

Натомість, частина колишньої Задвінщини, яка була збережена у 1629 р. Річчю Посполитою, трансформувалася у Інфлянтське воєводство. Воно також стало жертвою російської експансії – цю територію було долучено до держави Романових у 1772 р., за результатами першого поділу Речі Посполитої.

Попри це домінування німецької аристократії на землях центральної і північної частини Балтії залишалось непорушним і у подальшому. Його довгий час не могли похитнути перемини у державно-політичному підпорядкуванні регіону. Затверджене «Привілеями» 1561 р. панівне становище балто-німецького рицарства, хоч і трансформуючись, ще більш ніж три століття являло собою номінальну і фактичну аксіому буття населення колишньої Лівонії.

Попри давню історію та великі успіхи української литуаністики у медіавістичному сегменті, тим не менш, не можемо не зазначити дефіциту уваги до проблем «фронтиру» історії Литви і її найближчих сусідок – Латвії і Естонії у добу пізнього середньовіччя та нового часу. Наша стаття, сподіваємося, зможе вкласти невелику лепту у процес заповнення даної лакуни, не тільки з фактологічної сторони, але і розширення поля зору вітчизняних дослідників за рахунок пролиття світла на документальну, історично-правову складову проблеми. Утім, перспектива привідчинена нашою науковою розвідкою полягає не лише у цьому. Відкривається також дорога до комплексного дослідження постаті такого інтелектуала як Г. Янчевецький. Не обмежуючись лише його напрацюваннями у царині балтійських студій. Наукова дорога, яку посилено але не просто буде подолати.

Список джерел та літератури

- Інкorporація князівства Курляндії та Семигалії [3 серпня 1569 р.], 2019. У: Літвін Г., упоряд., *Unia Lubelska 1569 roku. Akty prawne*; Люблінська Унія 1569 року. Правові акти. Київ: Польський інститут у Києві; Сеймове видавництво; Представництво Польської академії наук у Києві, 153–154.
- Привилегії, данні дворянству священним королем Сигизмундом Августом, при подчиненні всей Ливонії, 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 419–428.
- Присяга магістра Ливонії, 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 431.
- Присяга польскаго короля, данная при подчиненні Ливонії, 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 432.
- Присяга рижскаго архієпископа Вільгельма, 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 430.
- Присяга сословіи Ливонії Сигизмунду Августу, данная въ Вильнѣ черезъ уполномоченныхъ, 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 431.
- Условія подчиненія между священним королем Сигизмундом Августомъ и Готгардомъ Кеттлеромъ, магістромъ Тевтонскаго ордена въ Ливонії, заключенныя въ Вильнѣ 28-го ноября 1561 г., 1880. У: Документи кь історії присоединенія Ливонії кь Польше, Сборникъ матеріаловъ и статей по історії Прибалтійскаго края. Т. 3. Рига, 410–418.
- ХАЙДЕ, Ю., 2014, Ливонія под властью Речи Посполитой. Борьба за власть и социальная трансформация, *Quaestio Rossica*, 2, 112–143.
- Янчевецкій, Григорій Андреевичъ, 1904. У: Энциклопедическій словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 41а. С.-Петербургъ: Типографія И. А. Ефрона, 690.
- HYLZEN, J. A., 1750, *Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach, z wywodem godności i starożytności szlachty tamecznej, tudzież praw i wolności z dawna i teraz jej służących, zebrane i polskiemu światu do wiadomości w ojczystym języku podane przez Jaś. Wielm. Jmci pana Jana Augustyna Hylzena, Kasztelana Inflanckiego, Starostę Braślawnskiego*. Wilno: Drukarnia J. K. Mości i Rzeczypospolitej u XX. Pijarów.
- Konstytucyje Sejmu Koronnego Lubelskiego Obojga Narodu Uniowanego, Polskiego i Litewskiego, Roku 1569 [11 sierpnia], 2019, У: Літвін Г., упоряд., *Unia Lubelska 1569 roku. Akty prawne*; Люблінська Унія 1569 року. Правові акти. Київ: Польський інститут у Києві; Сеймове видавництво; Представництво Польської академії наук у Києві, 72–90.

References

- HYLZEN, J. A., 1750, *Inflanty w dawnych swych i wielorakich aż do wieku naszego dziejach i rewolucjach, z wywodem godności i starożytności szlachty tamecznej, tudzież praw i wolności z dawna i teraz jej służących, zebrane i polskiemu światu do wiadomości w ojczystym języku podane przez Jaś. Wielm. Jmci pana Jana Augustyna Hylzena, Kasztelana Inflanckiego, Starostę Braślawnskiego* [Livonia in Its Former and Diverse Events and Revolutions Up to Our Age, with an Account of the Dignity and Antiquity of the Local Nobility, as well as the Rights and Liberties Formerly and Currently Accorded to It, Collected and Presented to the Polish Public in the Native Language by His Grace Jan Augustyn Hylzen, Castellan of Livonia, Starost of Braślawn]. Wilno: Drukarnia J.K. Mości i Rzeczypospolitej u XX. Pijarów. [In Polish].
- Inkorporatsiia kniazivstva Kurliandii ta Semihalii [Incorporation of the Duchy of Courland and Semigallia] [3 serpnia 1569 r.], 2019. U: Litvin, H., uporiad., *Unia Lubelska 1569 roku. Akty prawne*; Liublinska Unii 1569 roku. Pravovi akty. Kyiv: Polskyi instytut u Kyievi; Seimove vydavnytstvo; Predstavnytstvo Polskoj akademii nauk u Kyievi, 153–154. [In Ukrainian].
- KHAYDE, Yu., 2014. Livoniia pod vlastiu Rechi Pospolitoi. Borba za vlast i sotsialnaia transformatsiia [Livonia under the Rule of the Polish-Lithuanian Commonwealth: Struggle for Power and Social Transformation], *Quaestio Rossica*, 2, 112–143. [In Russian].

Konstytucyje Sejmu Koronnego Lubelskiego Obojga Narodu Uniowanego, Polskiego i Litewskiego, Roku 1569 [11 sierpnia], 2019. U: Litvin, H., uporiad., Unia Lubelska 1569 roku. Akty prawne; Liublinska Unia 1569 roku. Pravovi akty. Kyiv: Polskyi instytut u Kyievi; Seimove vydavnytstvo; Predstavnytstvo Polskoj akademii nauk u Kyievi, 72–90. [In Polish].

Prisiaga magistra Livonii [Oath of the Livonian Master], 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 431. [In Russian].

Prisiaga polskogo korolia, danaia pri podchinenii Livonii [Oath of the Polish King given upon the subjugation of Livonia], 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 432. [In Russian].

Prisiaga rizhskogo arkhiepiskopa Vilhelma [Oath of the Archbishop of Riga Wilhelm], 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 430. [In Russian].

Prisiaga soslovii Livonii Syhizmundu Avhustu, danaia v Vilne cherez upolnomochennykh [Oath of the Livonian Estates to Sigismund Augustus, given in Vilnius by plenipotentiaries], 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 431. [In Russian].

Privylehii, dannia dvorianstvu sviashchennym korolem Syhizmundom Avhustom, pri podchinenii vsej Livonii [Privileges granted to the nobility by His Sacred Majesty King Sigismund Augustus upon the subjugation of all Livonia], 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 419–428. [In Russian].

Usloviia podchineniia mezhdru sviashchennym korolem Syhizmundom Avhustom i Gotgardom Kettlerom, magistrum Tevtonskogo ordena v Livonii, zakliuchennia v Vilne 28-go noiabria 1561 g. [Terms of subjugation between His Sacred Majesty King Sigismund Augustus and Gotthard Kettler, Master of the Teutonic Order in Livonia, concluded in Vilnius on 28 November 1561]. 1880. U: Dokumenty k istorii prisoedineniia Livonii k Polshe [Documents on the History of the Incorporation of Livonia to Poland]. Sbornik materialov i statei po istorii Pribaltiiskogo kraia. T. 3. Riga, 410–418. [In Russian].

Yanchevetskyi, Hryhorii Andreevych [Yanchevetsky, Hryhorii Andreevych]. 1904. U: Entsyklopedicheskii slovar Brokgauza i Efrona [Brockhaus and Efron Encyclopedic Dictionary]. T. 41a. S.-Peterburg: Tipografia I. A. Efrona, 690. [In Russian].

Політичне підпорядкування і права Лівонії у 1561 р.: документальний вимір

У цій статті особливу увагу приділено історичному контексту укладення Віленської унії та ліквідації Лівонського ордену (Лівонського ландмейстерства Тевтонського ордену) як політичної сили. Досліджено механізми входження лівонських земель під владу короля Польщі і великого князя Литви Сигізмунда Августа, під протекторат Великого князівства Литовського, а пізніше – двоєдиної Речі Посполитої. У фокусі дослідження перебуває також правовий статус новоутвореного герцогства Курляндії і Семигалії. Уперше в українській історіографії аналізується текст привілеїв наданих Сигізмундом Августом лівонцям, як комплексного джерела до вивчення політико-правових відносин у Балтійському регіоні XVI ст. Розглянуто вплив соціальної та конфесійної політики польсько-литовського монарха на зміст документу, зокрема гарантії для протестантського рицарства Лівонії, забезпечення прав власності, судової автономії та рівного статусу з польською шляхтою. У статті подано україномовний переклад зазначеного нормативного акту 1561 р., відомого як «Привілеї, надані шляхті священним королем Сигізмундом Августом при підпорядкуванні всієї Лівонії», здійснений на основі документального матеріалу, опублікованого у третьому томі «Прибалтійського збірника» (Рига, 1880). Крім того, у цій роботі представлено короткий огляд постаті філолога-класика українського походження Григорія Янчевецького, який здійснив переклад «Привілеїв...» російською з латинської мови у XIX ст. Публікація спрямована на широке коло фахівців з історії Центрально-Східної Європи, країн Балтії, джерелознавства та історії права.

Ключові слова: Лівонія, Лівонська війна, Королівство Польське, Велике князівство Литовське, герцогство Курляндії і Семигалії, привілеї.

Artem Petryk, candidate of historical sciences, senior researcher, Institute of Baltic Region History and Archaeology, Klaipeda University.

Артем Петрик, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, Інститут історії та археології Балтійського регіону, Клайпедський університет.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5620-4>

ResearcherID Web of Science: AAG-3241-20

Scopus-Author ID: 58125322800

Received: 06.06.2025

Advance Access Published: October, 2025